

พุทธจริยศาสตร์เดรวาท

๓.๑ ระบบพุทธจริยศาสตร์

ในบทที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้กล่าวถึงจริยศาสตร์ของสำนักอรรถนิยมนในปรัชญาตะวันตกมาบ้างแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดของฮอบส์ ซึ่งได้กำหนดให้เป็นแนวความคิดหลักในฝ่ายอรรถนิยมน เพื่อศึกษาเปรียบเทียบและนำมาวิเคราะห์ว่า พุทธจริยศาสตร์เดรวาทมีหลักคำสอนที่สอดคล้องกับอรรถนิยมนหรือไม่? อย่างไร? โดยในบทนี้จะได้กล่าวถึงหลักคำสอนทางพุทธศาสนา พิจารณาเป็นประเด็นใหญ่ ๆ ตามนัยที่ได้กำหนดไว้ใน การนำเสนอแนวความคิดของฮอบส์ และเพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาเปรียบเทียบและการนำมาวิเคราะห์ในบทต่อไป จึงได้แบ่งพุทธจริยศาสตร์เดรวาทออกเป็นสองระดับ คือ ระดับโลกิยะกับโลกุตตระ คงจะได้นำเสนอไปตามลำดับ

๓.๑.๑ ที่มาของพันธะทางศีลธรรม

คำว่า “พันธะทางศีลธรรม” นี้ ผู้วิจัยใช้ในความหมายเดียวกันกับคำว่า “กฎศีลธรรม” หรือ “ศีลธรรม” เพราะถือว่าเป็นคำในชุดเดียวกันสื่อความหมายในลักษณะเดียวกันด้วย ตามหลักพุทธศาสนาแล้ว พันธะทางศีลธรรมหรือหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงนำมาสั่งสอนประชาชนนั้นมาจากการตรัสรู้ของพระองค์เอง แต่อริยสังขธรรมที่พระองค์ทรงรู้แจ้งเห็นจริงนั้นเป็นสิ่งที่มืออยู่แล้วในธรรมชาติ กล่าวคือ เป็นข้อเท็จจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ข้อเท็จจริงเหล่านี้มีอยู่แล้วอย่างนั้นและจะมีอยู่ตลอดไป ไม่ว่าจะมีคนรับรู้มันหรือไม่ก็ตาม อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สังขธรรม (metaphysical realities)^๑ คงมีพระพุทธพจน์กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ปฏิจจนูปบาทเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย เพราะการเกิดเป็นปัจฉัย ความแก่และความตายย่อมเกิดมี ตถาคคทั้งหลายจะเกิดหรือไม่ก็ตาม หลัก(ธาตุ) นั้น กล่าวคือ ความดำรงอยู่แห่งธรรม(ธมฺมภูตฺตฺตา) ความเป็นระเบียบสม่าเสมอแห่งธรรม(ธมฺมนิยามตา) ความที่ธรรมทั้งหลายเป็นปัจฉัยของกันและกัน(อิทฺทปฺปจฺจยตา) ก็ยังดำรงอยู่อย่างนั้น^๒

^๑ สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: พุทธชาติ, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕.

^๒ ศ. นี. ๑๖/๒๐/๒๕. ฉบับมหาจุฬาฯ ปี ๒๕๐๐.

พระพุทธพจน์ที่ยกมาแสดงนี้ มีนัยสำคัญว่า ปฏิจธสมุปบาทเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของกฎธรรมชาติ หรือหลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมชาติ ไม่เกี่ยวกับการปฏิบัติของพระศาสดาทั้งหลาย เพราะเป็นกฎหรือตัวสภาวะที่ดำรงอยู่เช่นนั้นเอง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งเห็นจริงสังขธรรมดังกล่าวมา พระองค์ทรงมีพระเมตตาพามาสั่งสอนเวไนยสัตว์ให้รู้และเข้าใจในสังขธรรมนั้น คำสั่งสอนของพระองค์นั้นก็คือ ศีลธรรม (moral rules) ซึ่งมีพื้นฐานมาจากกฎธรรมชาติ หรือสังขธรรม จึงมีพระพุทธพจน์กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

ตถาคคยอมรู้แจ้ง ย่อมหยั่งเห็นสังขธรรมนั้น ครั้นรู้แจ้ง หยั่งเห็นแล้ว ก็นำมาบอกแสดง บัญญัติ ยกขึ้นกล่าว เปิดเผย จำแนก อธิบายให้ง่าย และตรัสว่า ขอพวกเธอทั้งหลาย จงพิจารณาเถิด^๑

อาจกล่าวได้ว่า หลักธรรมต่าง ๆ ที่พระพุทธองค์ทรงนำมาสั่งสอนนั้น แม้จะไม่มุ่งตรงต่อพระนิพพาน แต่มีอุดมการณ์คล้อยไปสู่สภาวะนั้น เราอาจเรียกคำสั่งสอนนั้นว่า ศีลธรรม ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งสังขธรรม หรือ กฎธรรมชาติ เรียกในภาษาบาลีว่า นิยาม แปลว่า กำหนดอันแน่นอน หรือความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอน เพราะปรากฏให้เห็นว่า เมื่อมีเหตุปัจจัยอย่างนั้น ๆ แล้ว ก็จะมีความเป็นไปอย่างนั้น ๆ แน่นนอน ซึ่งท่านแสดงไว้ ๕ อย่าง^๒ คือ

๑. อุดมนิยาม ได้แก่ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับสิ่งไม่มีชีวิต เป็นเรื่องของขงอุณหภูมิจุดเวลา เช่น การเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลที่หมุนเวียนเปลี่ยนสลับกันไปทุกปี ซึ่งมีผลกระทบต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

๒. พืชนิยาม ได้แก่ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต หรือกฎแห่งพืชพันธุ์และพันธุกรรม เช่น หลักความจริงที่ว่า พืชเช่นโคกให้ผลเช่นนั้น พืชมะละกอก็ออกผลเป็นมะละกอ เป็นต้น

๓. จิตตนิยาม ได้แก่ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการทำงานของจิต จิตนั้นเป็นสภาวะธรรมที่มีอยู่จริงในธรรมชาติ ซึ่งพุทธศาสนาดูว่า เป็นหนึ่งในองค์ประกอบห้าส่วนที่ประกอบกันเข้าเป็นมนุษย์ การทำงานและการแสดงพฤติกรรมของจิตพุทธศาสนา เชื่อว่า มีความเป็นระเบียบ มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนเช่นเดียวกับวัตถุและสิ่งมีชีวิตที่กล่าวมาแล้ว

๔. กรรมนิยาม ได้แก่ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับกรรมและการให้ผลของกรรม เป็นกฎทางศีลธรรม เช่น ทำกรรมดี มีผลดี ทำกรรมชั่ว มีผลชั่ว เป็นต้น

^๑ ส. นี. ๑๖/๑๐/๑๕. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณปิฎก ๒๕๐๐.

^๒ ที. อ. ๒/๓๔; สกฺขณิ อ. ๔๐๘. อ้างถึงใน พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๒.

๕. ธรรมเนียม ได้แก่ กฎเกณฑ์แห่งเหตุและผลหรือกฎแห่งเหตุปัจจัย เช่น สิ่งทั้งหลาย มีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป เป็นธรรมดาตามเหตุปัจจัยนั้น ๆ ไม่มีอะไรจะเกิดขึ้นลอย ๆ โดยไม่มีเหตุให้เกิดขึ้น ดังมีพระพุทธพจน์ในทศพลสูตรแสดงถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

อิมสมึ สติ อิท โหติ	เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี
อิมสสุปปาทา อิท อฺปฺปชฺชติ	เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น
อิมสสมึ อสติ อิท น โหติ	เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี
อิมสส นิโรธา อิท นิรุชฺชติ	เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ ^๕

นิยาม ๔ อย่างแรก มีความหมายเฉพาะในขอบเขตของตนเอง ส่วนอย่างสุดท้ายหมายรวมเอาทุกสิ่งทุกอย่าง ธรรมชาติและความเป็นไปของบางสิ่งในสากลจักรวาลที่นิยาม ๔ อย่างแรก อธิบายไม่ได้ แต่อย่างสุดท้ายอธิบายได้ และนิยามหรือกฎธรรมชาติทั้งหมดนี้พุทธปรัชญาถือว่า เป็นกฎที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ไม่มีใครสร้างหรือกำหนดขึ้น และไม่อยู่ภายใต้อำណิธิของใครหรืออะไร ทุก รูปทุกนามล้วนแล้วแต่เป็นไปภายใต้กฎนี้โดยไม่มีกรยกเว้น เพราะสิ่งนี้เป็นสัจธรรมตามธรรมชาติ และพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับสัจธรรมที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์ นั่นคือ จิตนิยามกับกรรมนิยาม ซึ่งอาจเรียกว่า สัจธรรมทั้งสองนี้เป็นพื้นฐานของระบบจริยศาสตร์ในพุทธศาสนาก็ได้ เพราะพุทธศาสนาเชื่อว่า กระบวนการทำงานของจิตดำเนินไปควบคู่กับกฎแห่งกรรมเสมอ และถือว่า สิ่งที่กำหนดให้การกระทำของมนุษย์เป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็คือจิต ดังข้อความต่อไปนี้

ภิกษุทั้งหลาย อกุศลธรรมที่เป็นไปในส่วนอกุศล ที่เป็นไปในฝักฝ่ายอกุศลทั้งหมด มีใจเป็นหัวหน้า ใจเกิดก่อนกรรมเหล่านั้น อกุศลธรรมเกิดทีหลัง

ภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมที่เป็นไปในส่วนกุศล ที่เป็นไปในฝักฝ่ายกุศลทั้งหมด มีใจเป็นหัวหน้า ใจเกิดก่อนกรรมเหล่านั้น กุศลธรรมเกิดทีหลัง^๖

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ หากบุคคลมีใจชั่ว จะพูดก็ตาม จะทำก็ตาม ทุกข์ย่อมติดตามเขาไป เหมือนล้อเกวียนที่หมุนตามรอยเท้าโค

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ หากบุคคลมีใจผ่องใส จะพูดก็ตาม จะทำก็ตาม สุขย่อมติดตามเขาไป เหมือนเงาติดตามคน^๗

^๕ ส. นี. ๑๖/๒๑/๒๘. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^๖ อจ. เอก. ๒๐/๔๖-๔๗/๑๐ ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^๗ พ. ธ. ๒๕/๑-๒/๑๕. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้กระทำความดี ย่อมได้รับผลดี ผู้กระทำความชั่วย่อมได้รับผลชั่ว^๔

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เพื่อชี้ให้เห็นว่าที่มาของศีลธรรมในพุทธจริยศาสตร์นั้น มีพื้นฐานมาจากการตรัสรู้หรือริยสังขธรรมของพระพุทธเจ้า และศีลธรรมที่พระองค์นำมาสั่งสอนนั้น ก็ตั้งอยู่บนรากฐานของจิตนิยมและกรรมนิยม ซึ่งทั้งสองอย่างนี้มีความสัมพันธ์กันดังกล่าวมาแล้ว ศีลธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาสั่งสอนนั้น นับว่าเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะทำให้สังคมโลกมีปกติสุข และเอื้อโอกาสให้แก่แต่ละบุคคลบรรลุจุดหมายที่ประเสริฐสุดของชีวิตในทางพุทธศาสนา หรือบรรลุถึงอุคมคติของชีวิตในทางพุทธศาสนาได้

๓.๑.๒ อุคมคติของชีวิต

พุทธศาสนาสอนให้มนุษย์รู้จักโลกและชีวิตตามสภาพความเป็นจริง กล่าวคือ สภาพความเป็นจริงของโลกและชีวิตเป็นเช่นไร ก็สอนให้รู้และเข้าใจตามสภาพที่เป็นจริงเช่นนั้น ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์นั้น พุทธศาสนามองว่า ชีวิตของมนุษย์เต็มไปด้วยความทุกข์ ทั้งทุกข์กายและทุกข์ใจ ซึ่งทุกคนต่างก็ประสบกับปัญหานี้ ดังนั้น จึงสอนให้มุ่งปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงโดยสิ้นเชิง ภาวะสูงสุดที่เมื่อเข้าถึงแล้วความทุกข์ย่อมดับสิ้นไปตลอดกาลนี้ ได้แก่ภาวะที่เรียกว่า นิพพาน ซึ่งเป็นจุดหมายที่ประเสริฐสุดของชีวิต ถ้าชีวิตของมนุษย์คนใดสามารถพัฒนาจนกระทั่งเข้าถึงภาวะนิพพานก็เรียกว่า ชีวิตนั้นเป็นชีวิตที่ประเสริฐสุด เพราะได้บรรลุถึงอุคมคติของชีวิตแล้ว

ความหมายของนิพพาน

เมื่อพิจารณาโดยพยัญชนะ(ตามตัวอักษร)แล้ว นิพพาน มาจาก นิ อุปสรรค(แปลว่าออกไป หมดไป ไม่มี เลิก) + วาน(แปลว่า พัด ไป หรือ เป็นไปบ้าง เครื่องรื้อยรัดบ้าง) ถ้าใช้เป็นกิริยาของไฟในรูปกิริยาศัพท์ คือ นิพพุต แปลว่า การดับไฟ หรือ คับร้อน หมายถึง หายร้อนหรือเย็นลง เป็นต้น ถ้าใช้แสดงภาวะทางจิตใจ ก็หมายถึง การดับความร้อนใจ คับความกระวนกระวายใจ กล่าวคือ เย็นใจ หรือแปลว่า เป็นเครื่องดับกิเลส คือ ทำให้รำคะ โทสะ โมหะ หมดสิ้นไป และเป็นสภาพที่ปราศจากตัณหาประจุเชิงอกที่รื้อยรัดไว้ในสังสารวัฏฏ์ คังข้อความในพระสูตรว่า

^๔ ธี.ศ. ๑๕/๒๕๖/๒๐๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปีฎก์ ๒๕๐๐.

... อริยสาวก... เธอรู้จักอย่างนี้ว่า เมื่อก่อนเรามีโลกะ... โทสะ... โมหะ... ข้อนั้นเป็นการไม่ดี บัดนี้โมหะนั้นไม่มี ความไม่มีโมหะนั้นเป็นความดี เธอย่อมเป็นผู้ไม่มีความทะยานอยาก คับสนิท (นิพพุโต) เยือกเย็น เสวยสุข มีคนเป็นประหนึ่งพรหมอยู่ในปัจจุบัน^๕

... บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำให้บุคคลอื่นเดือดร้อน เป็นผู้ไม่มีความทิวเป็นผู้ดับ (นิพพุโต) เยือกเย็น เสวยสุข มีคนอันประเสริฐ...^๖

จากข้อความที่ยกมาแสดงนี้ พอจะสรุปความได้ว่า คำว่า นิพพาน โดยความหมายของศัพท์ แปลว่า ความดับ โดยใจความหมายถึง ความดับกิเลสและกองทุกข์โดยสิ้นเชิง

นิพพาน ๒ ประเภท

ตามภาวะที่แท้จริงแล้ว นิพพานมีอย่างเดียวเท่านั้น แต่ที่แยกประเภทออกไป ก็เพื่อแสดงอาการของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับนิพพานบ้าง พุคถึงนิพพานโดยปริยายคือความหมายบางแง่บางด้านบ้าง และที่แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทนี้ เป็นการแบ่งโดยปริยายเท่านั้น^๗ ซึ่งมีพุทธพจน์แสดงถึงเรื่องนี้ไว้ดังต่อไปนี้

ภิกษุทั้งหลาย นิพพานธาตุ ๒ ประการนี้ ๒ ประการเป็นไฉน คือ สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ ๑ อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ๑ ภิกษุทั้งหลาย ก็สอุปาทิเสสนิพพานธาตุเป็นไฉน? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นพระอรหันต์ สิ้นอาสวะแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนแล้ว มีสังโยชน์เครื่องผูกมัดไว้กับภพหมดสิ้นไปแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ อินทรีย์ ๕ ของเธอยังดำรงอยู่เที่ยวเพราะอินทรีย์ทั้งหลายยังไม่เสียหาย เธอย่อมได้เสวยอารมณ์ทั้งที่พึงใจและไม่พึงใจ ย่อมเสวยทั้งสุขและทุกข์ อันใดที่เป็นความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ ของเธอ อันนี้เรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ

ภิกษุทั้งหลาย อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ เป็นไฉน? ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันต์ สิ้นอาสวะแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงได้แล้ว บรรลุ

^๕ อจ. คิก. ๒๐/๖๗/๑๕๒. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณ์ ๒๕๐๐.

^๖ อจ. จตุกก. ๒๑/๑๕๘/๒๓๖. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณ์ ๒๕๐๐.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๒๖๑.

ประโยชน์คนแล้ว มีสังโยชน์เครื่องผูกมัดไว้กับภพหมดสิ้นไปแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ เวทนาทั้งปวงในอภิปหานี้ของภิกษุหนึ่ง เป็นสภาพอันกิเลสทั้งหลายมีตัณหา เป็นต้น ให้ผลิตเพลินมิได้แล้ว จัก(ดับ)เย็น ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า อนุปาติเสสนิพพานธาตุ จตุรภิกษุทั้งหลาย นิพพาน ๒ ประการนี้แล^{๑๒}

จากพุทธพจน์ที่ยกมาแสดงนี้ มีใจความพอสรุปได้ว่า นิพพาน ๒ ประเภท คือ

๑. สอุปาทิเสสนิพพาน หมายถึง การดับกิเลสแต่ยังมีเบญจขันธ์เหลืออยู่ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กิเลสปรินิพพาน (ดับกิเลสโดยสิ้นเชิง) ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์ผู้ยังมีชีวิตอยู่ในโลกตามปกติธรรมดา แต่ภาวะจิตของท่านไม่หวั่นไหวไปตามกิเลสตัณหาที่ผ่านเข้ามาทาง ตา หู จมูก ลิ้น และกาย เพราะใจของท่านบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้งปวงแล้ว

๒. อนุปาติเสสนิพพาน หมายถึง การดับกิเลสโดยไม่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ขันธปรินิพพาน (ดับขันธ์ ๕ สิ้นเชิง) ได้แก่ พระอรหันต์ที่สิ้นชีวิตลง อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปรินิพพาน เพราะดับโดยสิ้นเชิงทั้งกิเลสตัณหาและชีวิตร่างกาย

ภาวะของผู้บรรลุนิพพาน

ในตอนที่ผ่านมา เราได้พิจารณาภาวะนิพพานโดยการอธิบายภาวะนั้นตรง ๆ ซึ่งก็ทำให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับนิพพานได้ในระดับหนึ่ง แต่ถ้าเราได้ศึกษาเกี่ยวกับภาวะของบุคคลผู้บรรลุนิพพานด้วย ก็จะทำให้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้กระจ่างแจ้งยิ่งขึ้น จึงขอกล่าวถึงภาวะของบุคคลผู้บรรลุนิพพาน ตามหัวข้อที่พระธรรมปิฎกได้สรุปเป็นแนวทางไว้ ๓ ประการ^{๑๓} คือ

๑. ภาวะทางปัญญา ผู้ที่บรรลุนิพพาน ถือว่าเป็นผู้มีปัญญาคือ สามารถมองเห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นหรือเห็นตามความเป็นจริง ตั้งแต่การรับรู้อารมณ์ทางอายตนะ รู้สามัญคุณลักษณะของขันธ์ ๕ จนมองเห็นทางปลอดพ้นเป็นอิสระ (นิสสรณะ) พร้อมทั้งรู้เท่าทันสมมติบัญญัติ เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงด้วยตนเอง โดยไม่ต้องมีศรัทธา (อัสสัทธา) กล่าวคือ ไม่ต้องอาศัยความรู้ของคนอื่น

๒. ภาวะทางจิต ท่านผู้เข้าถึงสังจธรรมแล้วนี้ จะมีจิตที่พ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลส กล่าวคือ เป็นผู้มีสติควบคุมตนเองได้ เรียกว่าเป็นคนที่ฝึกแล้ว เป็นผู้มีจิตหนักแน่นมั่นคงไม่หวั่นไหว

^{๑๒} พุ. อิติ. ๒๕/๔๔/๒๖๕-๖. ฉบับ มหาจุฬาฯ ๒๕๐๐.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พุ ธรรม, หน้า ๒๔๑-๒๖๐.

โยกคลอนไปตามอารมณ์ที่ชอบหรือไม่ชอบใจ เหมือนภูเขาหินใหญ่ไม่หวั่นไหวด้วยแรงลม แม้ว่าท่าน จะมีความทุกข์กาย แต่ภาวะทางจิตของท่านจะไม่มี ความทุกข์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า "... ถึงแม้ร่างกายของ เราจะเจ็บป่วยออกแอด แต่จิตของเราจักไม่ออกแอดไปด้วย..."^{๑๔} หรือ เปรียบเสมือนบัวไม่คิดไม่ เบียดน้ำ และดอกบัวที่เกิดในเปือกคตแต่สะอาดคงงามบริสุทธิ์ไม่เปื้อนโคลน ภาวะทางจิตอย่างอื่นอีก คือ ไม่มีเรื่องคิดใจ ไม่มีอะไรค้างใจ (อกิญจนะ) ฯลฯ ด้วยภาวะจิตที่ผ่องใส เยือกเย็น ท่านจึงกล่าว บ่อย ๆ ว่า นิพพานเป็นบรมสุข^{๑๕} พระอรหันต์ทั้งหลายมีความสุขจริงหนอ^{๑๖}

๓. ภาวะทางความประพฤติกหรือการดำเนินชีวิต ในส่วนของความประพฤตินั้น ท่านผู้ บรรณนิพพานแล้ว หรือที่เรียกว่า พระอรหันต์ ส่วนแล้วแต่ประพฤติกปฏิบัติชอบ นั่นคือ มีศีล สมบูรณ์ ส่วนการดำเนินชีวิตของท่าน จะเป็นไปเพื่อประโยชน์ของพหุชน กล่าวคือ กิจการงาน ต่าง ๆ ที่ท่านกระทำ จะไม่มีแรงจูงใจเพื่อประโยชน์ส่วนตัวของท่านเอง ตามนัยคำสอนเรื่องกรรมใน พระสูตร ท่านได้ชื่อว่า เป็นผู้ดับกรรม หรือสิ้นกรรม^{๑๗} กล่าวคือ ไม่กระทำการต่าง ๆ โดยมี อวิชา คัดหา อุบาทวน ครอบงำหรือชักจูงใจ ไม่ทำการด้วยความยึดมั่นในความดีความชั่วที่เกี่ยวข้อง กับตัวฉันของฉัน ผลประโยชน์ของฉัน ไม่มีความปรารถนาเพื่อตัวคนเคลือบแฝงอยู่ ในคัมภีร์ฝ่าย อภิธรรม มีคำเรียกการกระทำของท่านว่า เป็นกิริยา^{๑๘} หรือ สักแต่ว่าทำโดยไม่มีผลกรรมที่จะตาม ให้ผลอีกต่อไป เพราะใจของท่านหมดจดจากกิเลสแล้วนั่นเอง

ธรรมคาปฏิชน เมื่อจะกระทำการสิ่งใดย่อมมีแรงจูงใจที่ผลประโยชน์ของคนหรือพวกพ้อง อยู่บ้างไม่มากก็น้อย อาจเรียกแรงจูงใจนี้ว่า คัดหา บางคราวก็มีการต่อสู้กันภายในจิตใจระหว่างพลัง สองฝ่าย คือ ระหว่างความปรารถนาผลประโยชน์ส่วนตัว กับ ความรู้เหตุรู้ผลรู้ดีรู้ชั่ว แต่สำหรับพระ อริยเจ้าแล้ว แรงจูงใจประการเดียวเท่านั้นที่ทำให้ท่านประกอบกิจทั้งปวง คือ แรงจูงใจที่เกิดจาก ปัญญา อันนำพาไปสู่ความเมตตา กรุณา ต่อสรรพสัตว์ทุกตัวตน เป็นมิตรกับทุกคน ด้วยเหตุที่ท่าน เป็นผู้ทำประโยชน์คนเสร็จสิ้นแล้ว เป็นอนุปปิตตสัทธบุคคต คือ ผู้บรรลुประโยชน์คนแล้ว จึง ดำรงตนอยู่เพื่อทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นอย่างแท้จริง ดังพุทธพจน์ที่ตรัสแก่พระอริยสาวกว่า

^{๑๔} ตี. ข. ๑๗/๑/๒. ฉบับ มหาจุฬาเดปีฎก์ ๒๕๐๐.

^{๑๕} พุ. ฐ. ๒๕/๒๐๓/๕๒. ฉบับ มหาจุฬาเดปีฎก์ ๒๕๐๐.

^{๑๖} พุ. ฐ. ๒๕/๑๕๗/๕๒. ฉบับ มหาจุฬาเดปีฎก์ ๒๕๐๐.

^{๑๗} ที. ปา. ๑๑/๓๑๒/๒๐๕. ฉบับ มหาจุฬาเดปีฎก์ ๒๕๐๐.

^{๑๘} เช่น อภิ. ตี. ๓๔/๕๕๑-๓/๒๔๐. ฉบับ มหาจุฬาเดปีฎก์ ๒๕๐๐.

ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเธอจงเที่ยวจาริก เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนส่วนใหญ่ เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์. . .^{๑๘}

อนึ่ง คำว่า ประโยชน์ในที่นี้ มิได้หมายถึงผลประโยชน์ที่เป็นวัตถุสิ่งของหรือทรัพย์สินเงินทอง แต่หมายถึงประโยชน์ที่เป็นแก่นสารของชีวิต หรือเรื่องที่เป็นสาระของชีวิต ซึ่งทำให้ชีวิตเจริญงอกงาม เรียกว่า ประโยชน์ทางจิตใจ ดังนั้น งานหลักของผู้บรรลุนิพพานแล้ว จึงได้แก่การแนะนำสั่งสอน การให้ความรู้ การส่งเสริมสติปัญญาและคุณธรรมต่าง ๆ ตลอดจนการดำเนินชีวิตและประพฤติตัวเป็นแบบอย่าง ในทางที่มีความสุข มีคุณธรรม และเป็นชีวิตที่คั่งงาม ซึ่งคนภายหลังจะถือเป็นทิฏฐานุคติได้ เช่น พระพุทธเจ้าทรงเสนาสนะในราวป่า และพระมหากัสสปเถระถือธุดงค์ เป็นต้น โดยเฉพาะการแนะนำสั่งสอนให้ความรู้ความเข้าใจแก่ผู้อื่นนั้น แทบจะเรียกได้ว่า เป็นหน้าที่หรือสิ่งที่พึงต้องทำสำหรับผู้บรรลุนิพพานอยู่แล้ว

สำหรับมรรควิธีที่จะดำเนินไปสู่ภาวะนิพพานนั้น ก็คือมรรคมงคล ๘ หรืออริยมรรค^{๑๙} แปลว่า ทางมงคลแปดประการอันประเสริฐ ซึ่งมีเนื้อหาโดยสรุป ดังต่อไปนี้

๑. สัมมาทิฏฐิ ความเห็นหรือความรู้ชอบ ได้แก่ ความรู้ในอริยสัจ ๔ (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) หรือรู้สิ่งที่เป็นกุศลและอกุศล

๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ ได้แก่ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในความไม่พยายาบท และความดำริในความไม่เบียดเบียน

๓. สัมมาวาจา การเจรจาชอบ ได้แก่ การงดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการพูดส่อเสียด งดเว้นจากการพูดคำหยาบ งดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อเหลวไหล

๔. สัมมากัมมัฏตะ การกระทำชอบ ได้แก่ งดเว้นจากการทำลายชีวิตสัตว์ งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ งดเว้นจากการประพฤติดีกในกาม

๕. สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ งดเว้นจากการเลี้ยงชีพที่ผิดศีลธรรม เลี้ยงชีพโดยทางที่ชอบธรรม

๖. สัมมาวายามะ การทำความเพียรชอบ ได้แก่ เพียรพยายามปิดกั้นความชั่วที่ยังไม่เกิด

^{๑๘} วินย. ๔/๓๒/๒๑. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๑๙} ม. มุ. ๑๒/๑๓๕/๕๔-๕; ม. อ. ๑๔/๓๑๕/๓๑๕-๓๒๑. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

ไม่ให้เกิดมีขึ้น เพียรละความชั่วที่เกิดมีขึ้นแล้ว เพียรสร้างความดีที่ยังไม่เกิดให้เกิดมีขึ้น และเพียรรักษาความดีงามที่เกิดขึ้นแล้วให้ดำรงอยู่ต่อไป

๑. สัมมาสติ การตั้งสติชอบ ได้แก่ การตั้งสติพิจารณาเห็นกายในกาย เห็นเวทนาในเวทนา เห็นจิตในจิต และเห็นธรรมในธรรม มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดความโลภและความเสียใจไปเสียได้

๒. สัมมาสมาธิ มีจิตตั้งมั่นชอบ ได้แก่ การทำตนให้สงบจากกามและอกุศลธรรมอื่น ๆ เรียกว่า เข้าถึงรูปฌาน ๔

องค์ ๘ ของมรรคดังกล่าวมานี้ ข้อ (๑) (๔) (๕) จัดเป็นศีล (๖) (๗) (๘) เป็นสมาธิ ส่วน (๑) (๒) เป็นปัญญา แม้ว่าพระพุทธองค์จะทรงแสดงหลักปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานรวมไว้ในมรรคมืองค์ ๘ นี้ แต่มรรควิธีที่พระองค์ทรงเรียกว่า เป็นทางสายเอกที่นำตรงไปสู่จุดหมายนั้น คือ การปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ (ที่ตั้งของสติ)^{๒๐} ซึ่งพอจะสรุปสาระสำคัญของสติปัฏฐาน ๔ ได้ว่า เป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหมายให้ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน ได้มีสติกำหนดรู้เท่าทันปัจจุบันใน ๔ ด้าน อย่างแรก การพิจารณากายหรือตัวตนของเราว่าปัจจุบันนี้กายของเราเป็นอย่างไร หายใจเข้าหรือออก ผู้แชนหรือเหยียดแขน เป็นต้น อย่างที่สอง การพิจารณาเวทนา เพื่อรู้ความรู้สึกในปัจจุบันขณะว่า สุข ทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุข เป็นต้นอย่างที่สอง การพิจารณาจิต เพื่อให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า จิตมีราคะ หรือปราศจากราคะ จิตมีโทสะ หรือปราศจากโทสะ เป็นต้นอย่างที่สอง การพิจารณาธรรม เช่น พิจารณาไตร่ตรองในอริยสัจธรรม ๔ ประการ เป็นต้น เมื่อปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งก็คือ มรรคมืองค์ ๘ นี้แล้ว จิตก็จะเป็นสมาธิเกิดปัญญาญาณพิจารณาเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามที่มันเป็นจริง คือ เห็นแจ้ง เรียกตามภาษาบาลีว่า วิปัสสนา ซึ่งสามารถตัดกิเลสได้โดยสิ้นเชิง^{๒๑}

ประเภทของผู้บรรลุนิพพาน

พุทธศาสนาถือว่า วิถีชีวิตของหมู่สัตว์ย่อมหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามกระแส ๒ กระแส อย่างแรก คือ กระแสแห่งวัฏฏะ ซึ่งหมายถึง การที่ยังคงอยู่ในวงวนของการเวียนว่ายตายเกิดอันไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยอำนาจของกิเลส(สิ่งที่ทำให้ใจเศร้าหมอง หรือความอยากได้ใคร่มีที่ทำให้เกิดทุกข์) จึงกระทำสิ่งต่าง ๆ (กรรม) ซึ่งก่อให้เกิดผล (วิบาก) ตามชนิดของกรรม แก่ผู้กระทำเอง และวิถีชีวิตก็จะ

^{๒๐} ม. มุ. ๑๒/๑๐๖/๗๗. ฉบับ มหาจุฬาเดปีฎก์ ๒๕๐๐.

^{๒๑} ผู้สนใจรายละเอียด โปรดดู มหาสติปัฏฐานสูตร พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐.

วนเวียนอยู่อย่างนี้ ผู้ที่ตกอยู่ในกระแสนี้ ก็คือ ปุถุชนทั่วไปที่ยังไม่ได้บรรลุมรรค ผลใด ๆ ซึ่งพระพุทธรองค์ก็ทรงแนะนำให้พัฒนาตนเอง เพื่อให้หลุดพ้นจากสังสารวัฏนี้ ดังมีพระพุทธรพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเสมือนท่อนไม้ที่โยนขึ้นไปในอากาศ บางครั้งก็ตกลงทางโคน บางครั้งก็ตกลงทางขวาง บางครั้งก็ตกลงทางปลาย สัตว์ทั้งหลายผู้มีวิชาเป็นเครื่องกัน มีคัมภีร์เป็นเครื่องผูกมัด ท่องเที่ยวไปมาอยู่ บางครั้งก็ไปสู่โลกอื่นจากโลกนี้ บางครั้ง ก็มาสู่โลกนี้ จากโลกอื่น ภิกษุทั้งหลาย สงสาร (การเวียนว่ายตายเกิด) นี้ กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ ควรเพื่อจะเบื้ออหนาย คลายกำหนด ในสังขารทั้งปวง ควรที่จะพ้นไปเสีย^{๒๓}

อย่างที่สอง คือ กระแสแห่งวิวิญญะ ซึ่งหมายถึง กระแสที่นำบุคคลไปสู่ฝั่งแห่งนิพพาน อันเป็นที่สิ้นสุดแห่งการเวียนว่ายตายเกิด ผู้ที่ตกลงไปสู่กระแสนี้ก็คือ พระอริยบุคคลผู้ได้บรรลุมรรค ซึ่งมี ๔ ประเภทซึ่งผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงแต่โดยย่อ ดังนี้^{๒๔}

๑. พระโสดาบัน ได้แก่ ผู้ถึงกระแสคือเข้าสู่มรรค โดยได้บรรลุโสดาปัตติมรรค และโสดาปัตติผล ละกิเลสที่เรียกว่า สังโยชน์ได้ ๓ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ(ความเห็นว่าเป็นตัวของตน) วิภิจจนา (ความลังเลสงสัยในวิธีการปฏิบัติ) สัมภพตปรามาส (ความถือมั่นศีลหรือวัตรปฏิบัติที่ผิด เช่น ถือศีล ระเบียบ แบบแผน บทบัญญัติ และข้อปฏิบัติต่าง ๆ โดยสักว่า ทำตาม ๆ กันไป อย่างมงาย เป็นต้น)

๒. พระสกทาคามี ได้แก่ ผู้กลับมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียวก็จะกำจัดทุกข์ได้สิ้น นอกจากละสังโยชน์ได้เช่นเดียวกับพระโสดาบันแล้ว ยังทำราคะ โทสะ และโมหะ ให้เบาบางลงด้วย

๓. พระอนาคามี ได้แก่ ผู้จะปรินิพพานในที่สุดเกิดขึ้น ไม่เวียนกลับมาอีก สามารถละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ทั้งหมด ๕ อย่าง คือ ๓ อย่างแรก เป็นเช่นเดียวกับที่พระโสดาบัน และพระสกทาคามีละได้ อีก ๒ อย่างที่ละได้เพิ่มขึ้น คือกามราคะ(ความกำหนัดในกาม) ปฏิฆะ(ความกระทบกระทั่งในใจ ความหงุดหงิดขัดเคือง หรือจุ่นงานใจ)

๔. พระอรหันต์ ได้แก่ ผู้ควร(แก่)ทัภขิณาหรือการบูชาพิเศษ) หรือผู้หักงำแห่งสังสารจักร

^{๒๓} ตี. นี. ๑๖/๑๓๒/๑๗๘. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๒๔} ดู พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๒๗๕-๒๗๖; สุนทร ฌ รั้งมี, พุทธปรัชญาเถรวาท (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชา ปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔๒๐-๔๒๓. (ยึดสำเนา).

ได้แล้ว เป็นผู้สิ้นอาสวะ เป็นผู้ทำไ้บริบูรณ์ในสิกขาทั้งสาม คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ละสังโยชน์ได้หมดทั้ง ๑๐ ข้อ ๕ อย่างแรกเหมือนที่พระอนาคามีละได้ และละสังโยชน์เบื้องสูงที่เหลืออีก ๕ คือ รูปราคะ(ความติดใจในรูปมาน หรือในรูปธรรมอันประณีต อรูปราคะ(ความติดใจในรูปมาน หรือในสิ่งที่จัดอยู่ในประเภทรูปธรรม) มานะ(ความถือตัว หรือสำคัญตนเป็นนั่นเป็นนี่) อุทธัจจะ(ความฟุ้งซ่าน) อวิชชา(ความไม่รู้จริง ไม่รู้เท่าทันสภาวะ)

เท่าที่กล่าวมาในเรื่อง อุดมคติของชีวิตในทัศนะของพุทธจริยศาสตร์ พอสรุปได้ว่า พุทธจริยศาสตร์ถือว่า นิพพานเป็นภาวะที่ประเสริฐสุด ซึ่งพุทธศาสนาเรียกนิพพานว่าเป็นโลกุตตรธรรม กล่าวคือ เป็นธรรมอันยอดเยี่ยมของโลก ซึ่งหมายเอา อนุปาทิเสสนิพพาน มนุษย์ควรพัฒนาตนเองเพื่อให้บรรลุภาวะนี้ อันเป็นภาวะแห่งความสะอาด สว่าง สงบ ของจิตใจ ทำให้ใจเป็นสุข ความสุขนี้เป็นความสุขสุดยอดหรือบรมสุข เพราะเป็นความสุขสูงสุดส่วนตัวของผู้ที่มีจิตเข้าถึงภาวะนิพพาน ภาวะจิตนี้เต็มเปี่ยมไปด้วยความเมตตา กรุณา อันจะนำพาไปสู่การบำเพ็ญประโยชน์สุขแก่คนทั่วไปด้วย ในทางตรงกันข้าม ภาวะจิตของผู้ที่ยังไม่บรรลุภาวะนิพพานนั้น โดยส่วนมากจะเป็นจิตที่มีทั้งความดีและความชั่วเป็นส่วนประกอบ ในส่วนของการกระทำนั้น บางครั้งก็ทำความดี บางคราวก็ทำความชั่ว ปัญหาจึงเกิดมีขึ้นว่า ในพุทธจริยศาสตร์นั้น การกระทำอย่างไร เรียกว่าดี อย่างไร เรียกว่าชั่ว และมีเกณฑ์ตัดสินเรื่องนี้อย่างไร ซึ่งผู้วิจัยขอนำเสนอ ดังต่อไปนี้

๓.๑.๓ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรม

ในทางตะวันตกแบ่งเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมออกเป็น ๒ อย่าง อย่างแรก คือ สัมพัทธนิยม ซึ่งถือว่า ไม่มีเกณฑ์ตัดสินความคิดความชั่วที่สมบูรณ์แบบ การกล่าวว่า ก. เป็นสิ่งดี ก็มีความหมายเพียงว่า ก. เป็นสิ่งที่ฉันชอบ หรือ ก. เป็นสิ่งที่ฉันยอมรับ หรือ ก. เป็นสิ่งที่ฉันเห็นด้วยเท่านั้นเอง ก. ไม่มีค่าทั้งดีและชั่วในตัวเอง มนุษย์เป็นผู้กำหนดค่าให้โดยเอาตัวเองเป็นเกณฑ์ หรือเอาจารีตประเพณีในสังคมของตนเป็นเกณฑ์ตัดสิน อย่างที่สอง คือ สัมบูรณ์นิยม ซึ่งถือว่า มีเกณฑ์ตัดสินความคิดความชั่วที่สมบูรณ์แบบ การกล่าวว่า ก. เป็นสิ่งดี มีความหมายว่า ก. ดี ความคิดของ ก. มีอยู่แล้วเช่นนั้น และจะมีอยู่ตลอดไป ในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ โดยที่บุคคลหรือสังคมไม่อาจไปเปลี่ยนแปลงได้ โดยนัยนี้ จึงเรียกว่า มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัวสำหรับตัดสินหรือชี้ขาดลงไปว่าอะไรดี อะไรชั่ว พุทธจริยศาสตร์ได้ให้เกณฑ์ตัดสินการกระทำเอาไว้อย่างไร สอดคล้องกับแนวคิดอย่างไหนในสองอย่างที่กล่าวมา นี้คือเนื้อหาสาระที่จะกล่าวต่อไป โดยผู้วิจัยได้ประมวลเรื่องนี้มาจากพระไตรปิฎก และหนังสือที่ท่านผู้รู้ทางพุทธศาสนาได้อธิบายไว้ พอจะสรุปเกณฑ์ตัดสินความคิด

ความชั่วในพุทธศาสนาได้ ๒ ประการ^{๒๕} คือ

๑. พิจารณาจากมูลเหตุของการกระทำ หรือ วินิจฉัยโดยคู่ที่มา
๒. พิจารณาจากผลของการกระทำ หรือ วินิจฉัยโดยคู่ที่ผล

ประการแรก คือ การพิจารณาว่า การกระทำนี้มีมูลเหตุมาจากอะไร หรืออะไรเป็นแรงผลักดัน แรงจูงใจให้เกิดการกระทำนี้ พุทธศาสนาถือว่า กรรม คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาของมนุษย์นั้นมีสาเหตุมาจาก ๒ อย่าง คือ กุศล(ฝ่ายดี)กับ อกุศล(ฝ่ายชั่ว) ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย มีธรรมชาติ ๓ ประการ ที่ก่อให้เกิดการกระทำขึ้น โลภะเป็นบ่อเกิดของการกระทำ โทสะเป็นบ่อเกิดของการกระทำ โมหะเป็นบ่อเกิดของการกระทำ... มีธรรมชาติอีก ๓ ประการ ที่ก่อให้เกิดการกระทำขึ้น อโลภะเป็นบ่อเกิดของการกระทำขึ้น อโทสะเป็นบ่อเกิดของการกระทำ อโมหะเป็นบ่อเกิดของการกระทำ^{๒๖}

จะเห็นได้ว่า บ่อเกิดของการกระทำ หรือแรงจูงใจที่ผลักดันให้บุคคลกระทำการต่าง ๆ นั้น ก็คือ โลภะ ความโลภอยากได้สิ่งของของผู้อื่นมาเป็นของตน เมื่อมีโลภะ ความไม่ใช่ออย่างอื่นก็เกิดมีขึ้น เช่น ความมักได้ ความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัว โทสะ ความโกรธ ความคิดร้ายผู้อื่น อันก่อให้เกิด การจองเวร การทำร้ายเช่นฆ่ากัน เป็นต้น โมหะ ความหลงไม่รู้จริงว่า อะไรผิด อะไรถูก อันก่อให้เกิด ความหวัคือ ติอคือ เป็นต้น ทั้งสามอย่างนี้ เรียกว่า อกุศลมูล หรือต้นเหตุของความชั่ว เป็นบ่อเกิดของการกระทำที่ชั่วช้าเลวทราม ส่วน อโลภะ ความไม่โลภ อโทสะ ความไม่โกรธ และอโมหะ ความไม่หลง คือ การรู้และเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เรียกว่า กุศลมูล หรือต้นเหตุของความดี เป็นบ่อเกิดของการกระทำที่ดี มีความถูกต้อง คิงาม เมื่อใดก็ตามที่เราทำกรรมตามแรงผลักดันฝ่ายดี การกระทำนั้นก็เป็นความดี เพราะเป็นฝ่ายแห่งความเจริญ หากทำด้วยแรงผลักดันฝ่ายชั่ว การกระทำนั้นก็ชั่ว เพราะเป็นฝ่ายแห่งความชั่ว:

ธรรมที่จัดอยู่ในฝ่ายแห่งความเสื่อมสามประการได้แก่อะไรบ้าง? ได้แก่ อกุศลมูลสาม

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๗๕-๑๗๗; พระเมธีธรรมากรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธศาสนากับปรัชญา (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๓), หน้า ๒๘. (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายเรือง มีฤกษ์); สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนากับปัญหาวิทยาศาสตร์, หน้า ๓๘-๖๕.

^{๒๖} อัง. ติก. ๒๐/๓๔/๑๓๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

ประการ คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ธรรมสามประการที่กล่าวมานี้ จักอยู่ในฝ่ายแห่งความเสื่อม

ธรรมที่จักอยู่ในฝ่ายแห่งความเจริญสามประการได้แก่อะไรบ้าง? ได้แก่ กุศลมูลสามประการ คือ ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง ธรรมสามประการที่กล่าวมานี้ จักอยู่ในฝ่ายแห่งความเจริญ^{๒๑)}

พระพุทธพจน์ดังที่ยกมาแสดงนั้น ชี้ให้เห็นว่า สำหรับพุทธศาสนาแล้ว ความโลภ โกรธ หลง เป็นความชั่วในตัวเอง ในทางตรงกันข้าม ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ก็เป็นความดีในตัวเอง คำคือความดี ความชั่วในเจตสิกเหล่านี้มีอยู่ในเชิงปรัวิสัย (objective) ไม่หวั่นไหวเปลี่ยนแปลงไปตามบุคคลหรือสังคม สามอย่างแรก เป็นรากเหง้าของความชั่ว สามอย่างหลัง เป็นรากเหง้าของความดี จึงกล่าวได้ว่า กุศลมูลดี เพราะเป็นสิ่งดี อกุศลมูลชั่ว เพราะเป็นสิ่งชั่ว เมื่อกุศลเป็นแรงจูงใจ หรือเป็นเจตสิกข้อมใจให้กระทำการกรรม กรรมนั้นเป็นกรรมดีเสมอ เมื่อทำกรรมโดยได้รับแรงผลักดันจากฝ่ายอกุศล กรรมนั้นเป็นกรรมชั่วเสมอ ความเป็นระเบียบสม่ำเสมอเช่นนี้เองที่เราเรียกว่า เป็นสัมบูรณ์นิยม ก็มีเกณฑ์มาตรฐานตายตัวในการตัดสินว่า อะไรดี อะไรชั่ว ในที่นี้ อกุศลมูล ใช้ตัดสินความชั่ว กุศลมูลใช้ตัดสินความดี การที่บอกว่า เขาอกุศลมูลมาใช้ตัดสินความดี ก็เหมือนกับบอกว่า เอนิพพานมาเป็นเกณฑ์ตัดสินความดีนั่นเอง เพราะการกระทำที่มีบ่อเกิดมาจากกุศลมูลนั้น เป็นการกระทำที่ดำเนินไปสู่นิพพาน ดังที่พระเมธีธรรมภรณ์ เขียนไว้ว่า

... นิโรธ หรือ นิพพาน อันได้แก่ภาวะที่ความทุกข์ดับ ถือเป็นคุณค่าสูงสุดในชีวิต นิพพานเป็นเป้าหมายของชีวิต ชีวิตที่ดี คือ ชีวิตที่มุ่งสู่นิพพาน ชีวิตที่ไม่ดี คือ ชีวิตที่ดำเนินสวนทางนิพพาน ดังนั้น นิพพานจึงเป็นหลักในการตัดสินความดีความชั่ว การทำความดี ก็คือการดำเนินไปตามหนทางสู่นิพพาน...^{๒๒)}

พระพุทธองค์ ทรงแนะนำให้กำจัดอกุศลมูล เพราะเป็นบ่อเกิดของการกระทำที่ไม่ดี ทำให้มีความยึดมั่นถือมั่นในอัตตาตัวตน ในขณะที่เดียวกันก็ทรงกำชับให้พัฒนากุศลมูลให้เกิดมีขึ้นในจิตใจ เพราะเมื่ออกุศลมูลเกิดขึ้น ความยึดมั่นในอัตตาตัวตนก็จะหายไป เพราะมือโมหเจตสิก ทำให้รู้เห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง:

^{๒๑)} ที่. ปา. ๑๑/๓๕๓/๒๔๔. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๒๒)} พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธศาสนากับปรัชญา, หน้า ๑๓๐.

ภิกษุทั้งหลาย จงละอกุศลเสียเถิด อกุศลเป็นสิ่งที่อาจละได้ หากอกุศลเป็นสิ่งที่ไม่อาจละได้แล้วไซ้ เราคงไม่กล่าวอย่างนั้น... แต่เพราะอกุศลเป็นสิ่งที่อาจละได้ เราจึงกล่าวอย่างนั้น... อนึ่ง หากอกุศลนี้ คนละเสียแล้ว จะพึงเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความทุกข์แล้วไซ้ เราคงไม่กล่าวว่า ภิกษุทั้งหลาย จงละอกุศลเสียเถิด แต่เพราะอกุศลนี้ คนละได้แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข ฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า ภิกษุทั้งหลาย จงละอกุศลเสียเถิด

ภิกษุทั้งหลาย จงฝึกอบรมกุศลเถิด กุศลเป็นสิ่งที่อาจฝึกอบรมได้ หากกุศลเป็นสิ่งที่ไม่อาจฝึกอบรมได้แล้วไซ้ เราคงไม่กล่าวอย่างนั้น... แต่เพราะกุศลเป็นสิ่งที่อาจฝึกอบรมได้ เราจึงกล่าวอย่างนั้น... กุศลนี้ คนฝึกอบรมแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข...^{๒๘}

สรุปความว่า ในทางพุทธศาสนานั้น วิชิตสันว่าอะไรคือความดีความชั่ว ประการแรก คือให้ดูว่า การกระทำนั้นเกิดจากกุศลมูลหรืออกุศลมูล ถ้าเกิดจากกุศลมูลก็เป็นกรรมดี ถ้าไม่ใช่ก็เป็นกรรมชั่ว คนที่จะรู้ดีที่สุกว่าเป็นกรรมที่มีสาเหตุมาจากอะไรก็คือผู้ทำกรรมเอง การดูที่เจตนาหรือที่มาของกรรมนี้ อาจเรียกได้ว่า เป็นการดูคิดของการกระทำ คือ พิจารณาย้อนหลังไปดูว่า กรรมนี้มีรากเหง้ามาจากอะไร

ประการที่สอง พิจารณาจากผลการกระทำ หรือวินิจฉัยโดยดูที่ผลของการกระทำ อาจเรียกว่า เป็นการที่ดูอนาคตของการกระทำ คำว่า อนาคต ในที่นี้ไม่จำเป็นต้องรอถึงชาติหน้า เพราะการให้ผลของกรรมนั้นมีความเป็นระเบียบสม่ำเสมอ ผู้ทำกรรมย่อมประจักษ์ชัดด้วยตนเอง กล่าวโดยหลักการแล้ว พุทธศาสนาถือว่า การกระทำใดจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วให้ดูที่เจตนาเป็นหลัก เพราะเจตนาเป็นที่มาของกรรม ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กมฺมํ วทามิ เจตยิตฺวา กมฺมํ กโรติ กายเณ วาจาเณ มนสา.” แปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่ เจตนาคือกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงทำกรรมทางกาย วาจา ใจ”^{๓๐} ถึงกระนั้น ก็หาใช่ว่า จะไม่คำนึงผลของการกระทำ พุทธจริยศาสตร์ถือเอาเจตนาเป็นหลักใหญ่ในการตัดสินความดี ความชั่ว และนำเอาผลของการกระทำมาเป็นเกณฑ์ตัดสินร่วมด้วย แม้ว่าสำนักจริยศาสตร์ในทางปรัชญาตะวันตกจะถือว่า เกณฑ์ตัดสินการกระทำสองอย่างนี้ จะเข้ากันไม่ได้ กล่าวคือ ถ้าถือเอาเจตนาเป็นเกณฑ์ก็ให้เอาอย่างนี้เท่านั้น ห้ามนำเอา

^{๒๘} อัง. พุท. ๒๐/๑๕/๕๘. ฉบับ มหาจุฬาฯ ปี ๒๕๐๐.

^{๓๐} อัง. ฌก. ๒๒/๖๓/๓๕๕. ฉบับ มหาจุฬาฯ ปี ๒๕๐๐.

เรื่องผลของการกระทำมาเป็นเกณฑ์ตัดสินร่วม เช่น จริยศาสตร์ของคานท์ (Kant)^{๑๑} แต่ถ้าถือเอาผลของการกระทำเป็นเกณฑ์ตัดสินความดี ความชั่ว ก็ไม่ต้องมัวมาคำนึงถึงเจตนา เช่น สำนักประโยชน์นิยม (Utilitarianism)^{๑๒} สำหรับพุทธจริยศาสตร์เกณฑ์ทั้งสองอย่างนี้ไม่ขัดแย้งกัน แต่สนับสนุนซึ่งกันและกัน ซึ่งทำให้การตัดสินหรือวินิจฉัยเป็นไปด้วยความถูกต้องยิ่งขึ้น ซึ่งจะได้กล่าวถึงรายละเอียดต่อไป

การวินิจฉัยโดยดูที่ผลของการกระทำนี้มีเนื้อหาว่า หากเราต้องการตรวจสอบว่า การกระทำนั้นดีหรือชั่ว ก็ให้ดูที่ผลของการกระทำนั้นเองว่าเป็นคุณหรือเป็นโทษ เป็นประโยชน์หรือเสียประโยชน์ ก่อให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนหรือความสุขแก่ตนเองและผู้อื่น ถ้าเป็นคุณหรือก่อให้เกิดความสุขก็เป็นกรรมดี เป็นความดีงาม ถ้าไม่ใช่ก็เป็นกรรมชั่ว เป็นความชั่วความเสียหาย:

น ต่ กมฺวํ กตํ สาธุ ยํ กตฺวา อนุตฺตปฺปติ
ยสฺส อสฺสุโม โรทํ วิปากํ ปฏฺิเสวติ.

บุคคลทำกรรมใดทำแล้ว ย่อมเดือดร้อนในภายหลัง มีหน้ันองด้วยน้ำตา ร้องไห้อยู่ เสวยผลแห่งกรรมใด กรรมนั้น ทำแล้วไม่ดีเลย ฯ

คณฺจ กมฺวํ กตํ สาธุ ยํ กตฺวา นานุตฺตปฺปติ
ยสฺส ปิตฺโต สุมโน วิปากํ ปฏฺิเสวติ.

บุคคลทำกรรมใดแล้ว ไม่เดือดร้อนในภายหลัง เสวยผลแห่งกรรมใด ด้วยหัวใจชุ่มชื่นเบิกบาน กรรมนั้นทำแล้วเป็นการดี ฯ^{๑๓}

บาลีพุทธพจน์ที่ยกมาแสดงนี้ ชี้ให้เห็นว่า การตัดสินการกระทำโดยดูที่ผลของการกระทำนั้น ก็สามารถวินิจฉัยได้ว่า เป็นการกระทำที่ดีหรือชั่ว ผลที่บ่งชี้ว่า เป็นกรรมชั่วนั้น คือ ตัวเองซึ่งเป็นผู้ทำกรรมต้องเดือดร้อน เป็นทุกข์ เศร้าใจ โบกหน้าเต็มไปด้วยน้ำตา ส่วนผลที่บ่งชี้ว่าเป็นกรรมดี คือ มีความเบิกบานใจ สุขใจ ไม่เดือดร้อนใจ

ยังมีอีกตัวอย่างหนึ่ง ที่จะชี้ให้เห็นว่า พุทธจริยศาสตร์ใช้ผลของการกระทำเป็นเครื่องตัดสิน

^{๑๑} ดู Kant, I. Fundamental Principle of the Metaphysics of Morals. New York: The Little Library of Liberal Arts, 1941.

^{๑๒} ดู Mill, J.S. Utilitarianism. New York: The Library of Liberal Arts, 1957.

^{๑๓} ส. ส. ๑๕/๑๐๓/๖๘. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

ร่วมกับเกณฑ์อย่างแรก คือ ข้อความในพหุหิตยสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ซึ่งเป็นการสนทนาธรรมระหว่างพระอานนท์เถระกับพระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งกรุงสาวัตถี สารสำคัญที่จะยกมาแสดงนี้ มีความคล้ายคลึงกับข้อความที่แสดงผ่านมาบ้างแล้ว ดังนี้

พระราช - ความประพุดติทางกาย... วาจา... ใจ ที่เป็นความชั่ว ได้แก่ ความประพุดติแบบไหน?

พระอานนท์ - ได้แก่ ความประพุดติทางกาย... วาจา... ใจ ที่ให้โทษ

พระราช - ให้โทษ หมายความว่าอย่างไร?

พระอานนท์ - ได้แก่ ให้ความบีบคั้น

พระราช - ให้ความบีบคั้น หมายความว่าอย่างไร?

พระอานนท์ - ได้แก่ ให้ผลเป็นความทุกข์

พระราช - ให้ผลเป็นทุกข์ หมายความว่าอย่างไร?

พระอานนท์ - ได้แก่ เบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น หรือเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น^{๓๔}

บทสนทนาธรรมที่นำมาแสดงนี้ ชี้ให้เห็นว่า การกระทำความชั่วทางกาย วาจา ใจ คือ การกระทำที่ก่อให้เกิดโทษ ก่อให้เกิดความบีบคั้น ก่อให้เกิดความทุกข์ เป็นการเบียดเบียนตนเอง เบียดเบียนผู้อื่น หรือเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น นอกจากจะสนทนาธรรมเกี่ยวกับการกระทำ ความชั่วว่ามีผลต่อตัวเองและผู้อื่นอย่างไรแล้ว ยังสนทนากันด้วยว่า การกระทำความดีทาง กาย วาจา ใจ นั้นคืออย่างไร? มีผลต่อตัวเองและผู้อื่นอย่างไร? คำตอบในเรื่องนี้มีนัยตรงกันข้ามกับบทสนทนาที่ยกมาแสดงแล้วนั่นเอง เช่น เป็นการกระทำที่ไม่มีทุกข์โทษ ไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น เป็นต้น

พุทธจริยศาสตร์ถือว่า เมื่อเราอยู่ในสังคม การกระทำต่าง ๆ ของเราย่อมมีผลทั้งแก่ตนเอง และบุคคลอื่น จากข้อความในพระสูตรต่าง ๆ ที่ยกมาแสดงไว้ นั้น ผู้วิจัยเห็นว่า พหุจะสรุปผลของการกระทำต่าง ๆ ได้ ๔ ประการ คือ

๑. ก่อให้เกิดความทุกข์แก่ตนเอง และก่อให้เกิดความทุกข์แก่คนอื่น
๒. ก่อให้เกิดความทุกข์แก่ตนเอง และก่อให้เกิดความสุขแก่คนอื่น
๓. ก่อให้เกิดความสุขแก่ตนเอง และก่อให้เกิดความทุกข์แก่คนอื่น
๔. ก่อให้เกิดความสุขแก่ตนเอง และก่อให้เกิดความสุขแก่คนอื่น

^{๓๔} ม. ม. ๑๓/๓๖๐-๑/๓๔๗-๕. ฉบับ มหาจุฬาฯ ปี ๒๕๐๐.

สำหรับ (๑) เป็นกรรมชั่วโดยแท้ (๒) (๓) เป็นทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว ส่วน (๔) เป็นกรรมดีที่แท้จริง และเป็นการกระทำที่พระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์ให้ทุกคนได้ถือปฏิบัติ เพราะการกระทำนี้เกิดจากกุศลมูลที่แท้จริง จึงให้ผลที่อำนวยประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น ส่วนข้อ (๒) (๓) เป็นการกระทำที่เกิดจากทั้งกุศลและอกุศลมูล แต่สำหรับ (๑) เกิดจากอกุศลมูล โดยส่วนเดียว อนึ่ง คำว่า ทุกข์ และ สุข ในที่นี้ ใช้ในความหมายว่า เป็นโทษ เป็นความเดือดร้อน ผู้รู้ดีเตือน ทำให้จิตใจหายบ้ำต่ำทรมานลง และเป็นประโยชน์ ไม่เดือดร้อน ผู้รู้สรรเสริญ จิตใจสูงขึ้นด้วยคุณธรรม ตามลำดับ

กล่าวโดยสรุป เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในทางพุทธศาสนาทั้ง ๒ ประการ ดังกล่าวมานี้ มีความสอดคล้องสนับสนุนซึ่งกันและกัน ความสอดคล้องนี้ บางทีแทบจะกล่าวได้ว่า เกณฑ์ทั้งสองอย่างนี้เป็นเหมือนสองด้านของเหรียญเดียวกัน กล่าวคือ เป็นเกณฑ์อันเดียวกันแต่มีเนื้อหาปลีกย่อยไปอีกด้านหนึ่ง เหมือนเหรียญบาทหนึ่งเหรียญแต่มีสองด้านเพื่อแสดงเนื้อหาปลีกย่อยต่างกันออกไปบ้าง ที่กล่าวเช่นนี้ ก็เพราะว่า บรรดาผลของการกระทำทั้ง ๔ ประการนั้น อย่างที่ใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินว่า เป็นกรรมดีจริง ๆ ก็คืออย่างสุดท้าย ซึ่งเมื่อโยงไปคู่ว่า มีบ่อเกิดหรือเกิดจากแรงจูงใจอย่างไร ไหน ก็จะบอกได้ว่า เกิดจากกุศลมูล ในทางตรงกันข้าม ผลของการกระทำอย่างอื่น ที่ใช้ตัดสินว่า เป็นกรรมชั่วจริง ๆ ก็มีที่มาจากกุศลมูลนั่นเอง จึงกล่าวได้ว่า สำหรับพุทธจริยศาสตร์ ไม่ว่าจะใช้เกณฑ์อย่างแรก หรืออย่างที่สอง ท้ายที่สุดแล้วก็โยงไปหากันได้ สามารถอธิบายร่วมกันได้ว่า เมื่อมูลเหตุเป็นอย่างนี้จะได้ผลอย่างนั้น หรือผลที่ออกมาอย่างนี้ เป็นเพราะมีสิ่งนั้นเป็นมูลเหตุ เพราะเป็นเรื่องของจิตนิยามและกรรมนิยามที่เกี่ยวข้องกันอยู่ อย่างมีระเบียบและสม่ำเสมอ ไม่สามารถที่จะไปปลด้างเปลี่ยนแปลงได้

ประเด็นปัญหาที่ตั้งไว้แต่ต้นว่า โดยเนื้อหานั้นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในพุทธจริยศาสตร์ สอดคล้องกับเกณฑ์ใดในทางจริยศาสตร์ตะวันตก จากที่ยกพุทธพจน์ในพระสูตรและหลักธรรมของพุทธสาวกมาแสดงไว้แล้วนี้ มีนัยว่า สอดคล้องกับสัมบูรณ์นิยม ด้วยเหตุผลที่ได้อธิบายมาแล้ว

ผู้วิจัยได้นำเสนอพุทธจริยศาสตร์เดรวาทตามนัยที่ได้กล่าวมาในส่วนอรรถนิยามของขอบสัแล้ว ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นว่า ในประเด็นเดียวกันนี้ พุทธจริยศาสตร์เดรวาทกับอรรถนิยามของขอบสัมีเนื้อหาสาระเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำไปเปรียบเทียบโดยย่อให้เห็นชัดเจนขึ้นในบทต่อไป และระบบพุทธจริยศาสตร์เดรวาทดังกล่าวมานี้ เมื่อว่าโดยเนื้อหาแล้ว อาจอธิบายได้ว่า มี ๒ ระดับ คือ ระดับโลกิยะกับโลกุตตระ ผู้วิจัย จะนำเสนอรายละเอียดในเรื่องนี้ก่อนเพื่อเป็นข้อมูลในการตอบปัญหาในบทต่อไป

๓.๒ พุทธจริยศาสตร์เดรวาทระดับโลกิยะ

พระพุทธเจ้าได้ชื่อว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ก่อนที่จะปรินิพพาน พระพุทธองค์ได้ตรัสเรียกท่านพระอานนท์มารับสั่งว่า “โย โว อานนท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญุตโต โส โว มมจฺเจเนน สตุถา.” แปลว่า “ดูก่อนอานนท์ ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว”^{๑๕} ในที่นี้ คำว่า ธรรม คือ คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระสูตรต้นคปิฎกกับพระอภิธรรมปิฎก เป็นส่วนใหญ่ ทั้งในส่วนที่เป็นสังขธรรม คือ ความจริงตามธรรมชาติ และจริยธรรม คือ หลักปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความจริงสูงสุด ได้แก่ นิพพาน อันทำให้ทุกข์ทั้งปวงดับไปโดยสิ้นเชิง ส่วนวินัย เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อเป็นระเบียบปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ เพื่อให้ดำรงตนอยู่ในกรอบที่ชอบธรรมอันเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม เพื่อเข้าถึงความดับทุกข์โดยสิ้นเชิง คือ นิพพาน นอกจากนี้ วินัย ยังมีเนื้อหาเป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับการจัดระบบความเป็นอยู่ของชุมชนสงฆ์ การปกครอง การสอบสวนพิจารณาคดี การลงโทษ ตลอดจนระเบียบปฏิบัติและมรรยาทต่าง ๆ ในการต้อนรับแขก ในการไปเป็นอาคันตุกะ และในการใช้สาธารณสมบัติ เป็นต้น ส่วนวินัยของชาวบ้านทั่วไป หรืออาคาริยวินัย ได้แก่ สีล ๕ หรือ สิกขาบท ๕ เป็นต้น อันเป็นข้อสำเหนียก หรือข้อฝึกหัดความประพฤติ ๕ อย่าง ธรรมและวินัยดังกล่าวมานี้มีเนื้อหาที่เป็นทั้งโลกิยะและโลกุตตระ

หลักคำสอนในระดับโลกิยะ เป็นหลักคำสอนพื้นฐานเพื่อความผาสุก หรือเพื่อความอยู่ดีกินดีของชาวโลก กล่าวคือ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้ตนเองและผู้อื่นมีความสุขแบบชาวบ้านทั่วไป ซึ่งเป็นความสุขที่อยู่ในวังวนของการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพสาม คือ กามภพ (ภพของผู้ยังแสวงกามคุณ) รูปภพ (ภพของผู้เข้าถึงรูปฌาน) และอรุภพ (ภพของผู้เข้าถึงอรุฌาน) หลักธรรมที่สอนโดยมีจุดมุ่งหมายดังกล่าวมานี้ เรียกว่า โลกิยธรรม คือ ธรรมอันเป็นวิสัยของชาวโลก ซึ่งมีอยู่มากมายในพุทธศาสนา จะยกมาพอเป็นตัวอย่างเท่าที่เห็นสมควร คือ ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ๔ หมายถึง หลักธรรม ๔ ประการ ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หรือหลักธรรม ๔ ประการ อันอำนวยการประโยชน์สุขขั้นต้น กล่าวคือ ผู้ปรารถนาจะมีทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรี ฯลฯ ต้องปฏิบัติตามธรรม ๔ ประการนี้^{๑๖} ซึ่งมีเนื้อหาโดยสังเขป ดังนี้

^{๑๕} ที. ม. ๑๐/๒๑๖/๑๓๔. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณปิฎก ๒๕๐๐.

^{๑๖} อจ. อญฺฐก. ๒๓/๕๔/๒๓๔-๕. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณปิฎก ๒๕๐๐; พระเทพเวที (ประยูร ทรัพย์โต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๓๘.

๑. อุฏฐานสัมปทา ได้แก่ ถึงพร้อมด้วยความหมั่น กล่าวคือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดคล้อง ตรวจสอบหาอุบายวิธีที่สามารถดำเนินการให้ได้ผลดี

๒. อารักขสัมปทา ได้แก่ ถึงพร้อมด้วยการรักษา กล่าวคือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษา โภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓. กัลยาณมิตตตา ได้แก่ คบคนดีเป็นมิตร กล่าวคือ รู้จักกำหนดบุคคลในดินที่อาศัย เลือกเสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

๔. สมชีวิตา ได้แก่ มีความเป็นอยู่เหมาะสม กล่าวคือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย หารายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

หลักธรรมนี้ กล่าวโดยสรุป คือ สอนให้ขยันหา รักษาดี มีกัลยาณมิตร เลี้ยงชีวิตพอเหมาะสม กล่าวคือ มุ่งให้ผู้ปฏิบัติตามสามารถพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีความสำคัญมากในการดำรงชีพของคฤหัสถ์ เมื่อปฏิบัติตามธรรมนี้แล้วย่อมไม่มีความอึดอัดขัดสนในเรื่องปัจจัยการดำรงชีพ มีหน้าขายยังอาจจะเป็นผู้ร่ำรวยด้วยโภคทรัพย์สมบัติก็ได้ และเมื่อร่ำรวยแล้วก็เพื่อแผ่เจือจานหรือสร้างสิ่งอันเป็นประโยชน์แก่สังคมด้วย บุคคลที่ประพฤติปฏิบัติได้เช่นนี้ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญส่วนชีวิตของพระสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหวังให้เป็นชีวิตที่พึ่งวัดน้อยที่สุด ทั้งนี้เพื่อให้พระภิกษุอุทิศเวลาและแรงงานไปในด้านกิจเกี่ยวกับธรรมให้มาก ๆ โดยไม่ต้องมัวห่วงกังวลกับการแสวงหาวัตถุในคำสอนเรื่อง กามโกติ ๑๐ (ผู้ครองเรือน, คฤหัสถ์ ๑๐ ประเภท)^{๑๑} พระพุทธเจ้า ทรงจำแนกคนครองเรือนออกเป็น ๑๐ ประเภท จัดเป็นชั้น ๆ ได้ ตั้งแต่ร้ายไปถึงดีและที่ดีก็มีหลายระดับ คฤหัสถ์ที่ดี นำเคารพนับถือแท้จริง คือประเภทที่ ๑๐ คงมีเนื้อหาโดยย่อตามนัยที่ปราศรัยทางพระพุทธศาสนานำมาอธิบายไว้ ดังนี้^{๑๒}

กลุ่มที่ ๑ หาทรัพย์โดยทางไม่ชอบธรรม

๑. ได้ทรัพย์มาแล้ว ไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุข ทั้งไม่แผ่แผ่แบ่งปัน และไม่ใช้ทำความดี (เสียทั้ง ๓ ส่วน: หนึ่ง แสวงหาโดยไม่ชอบธรรม สอง ได้มาแล้วไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุข สาม ไม่แผ่แผ่แบ่งปันใช้ทำความดี-คำอธิบายหลังเครื่องหมาย : เป็นของผู้วิจัย)

^{๑๑} อจ. ทสก. ๒๔/๕๑/๑๔๒-๓. ฉบับ มหาจุฬาฯ ปี ๒๕๐๐.

^{๑๒} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), ธรรมบุญชีวิต (กรุงเทพมหานคร: สันประสิทธิ์-การพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๔๑-๒.

๒. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุข แต่ไม่เผื่อแผ่แบ่งปัน และไม่ใช้ทำความดี (เสีย ๒ ส่วน คี ๑ ส่วน : ส่วนคี คือ เลี้ยงตนให้เป็นสุข)

๓. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุขด้วย เผื่อแผ่แบ่งปัน และใช้ทำความดีด้วย (เสีย ๑ คี ๒ ส่วน : ส่วนเสีย คือ แสวงหาโดยไม่ชอบธรรม)

กลุ่มที่ ๒ หาชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรมบ้าง

๔. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ (เสีย ๓ คี ๑ : เสียทั้ง ๓ ส่วน เช่นเดียวกับข้อ ๑ ส่วนคี ๑ คือ ในกรณีที่เป็นการแสวงหาโดยชอบธรรม)

๕. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ (เสีย ๒ คี ๒)

๖. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ (เสีย ๑ คี ๓)

กลุ่มที่ ๓ หาโดยชอบธรรม

๗. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ (เสีย ๒ คี ๑)

๘. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ (เสีย ๑ คี ๒)

๙. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ แต่ยังคงคิด ยังมีวามหาหมกมุ่น กินใช้ทรัพย์สมบัติ โดยไม่รู้เท่าทันเห็นโทษ ไม่มีปัญญาที่จะทำตนให้เป็นอิสระเป็นนายเหนือ โภคทรัพย์ได้ (เสีย ๑ คี ๓)

พวกพิเศษ ผู้ที่แสวงหาชอบธรรม และใช้อย่างมีสติสัมปชัญญะ มีจิตใจเป็นอิสระ มีลักษณะดังนี้

๑๐. แสวงหาทรัพย์โดยทางชอบธรรม ได้มาแล้วเลี้ยงตนให้เป็นสุข เผื่อแผ่แบ่งปัน และใช้ทรัพย์นั้นทำความดี ไม่ลุ่มหลงไม่หมกมุ่นมัวเมา กินใช้ทรัพย์สมบัติโดยรู้เท่าทันเห็นคุณโทษ ทางจิตทางเสียของมัน มีปัญญา ทำตนให้เป็นอิสระหลุดพ้น เป็นนายเหนือทรัพย์

ประเภทที่ ๑๐ นี้ พระพุทธเจ้าสรรเสริญว่าเป็นผู้เลิศประเสริฐสูงสุด ควรชมทั้ง ๔ สถาน คือ เป็นคฤหัสถ์แบบฉบับที่น่าเคารพนับถือ เพราะเป็นผู้ที่ทำทั้งประโยชน์แก่ตนเอง และผู้อื่น จริงอยู่ แม้ว่าบุคคลประเภทที่ ๒ ๕ และ ๘ ซึ่งแสวงหาเฉพาะประโยชน์ตน และพระองค์ก็ทรงถือว่าเป็นความดีในระดับหนึ่ง คือ รู้จักทำให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง แต่ในขณะที่เดียวกันก็ทรงชี้ให้เห็นว่า การกระทำเช่นนี้ยังมีข้อเสียอยู่ เพราะยังไม่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น ดังนั้น คฤหัสถ์ประเภทที่ ๑๐ จึงได้ชื่อว่าเป็นชาวบ้านแบบฉบับตามคติของพุทธศาสนา ที่สอนให้แสวงหาประโยชน์แก่ตนเอง และแบ่งปัน ทำประโยชน์แก่ส่วนรวมด้วย ดังจะเห็นได้จากหลักคำสอนต่าง ๆ ในพุทธศาสนา จะมีเรื่อง ทาน การให้สิ่งของแก่ผู้อื่น หรือจาคะ การเสียสละแบ่งปัน ปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น สังคหวัตถุธรรม ๔ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ด้วยความรักสามัคคี มี ๔ ประการ คือ ทาน การให้ หรือการช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดถึงการให้ความรู้และคำแนะนำสั่งสอนด้วย ปิยวาจา การพูดจาต่อกันด้วยวาจาไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคีอันจะก่อให้เกิดไมตรีและ

ความรักใคร่รั้งถึงกัน อุตถจริยา การชวนชวยช่วยเหลือกิจการ ปาเพ็ญสาธารณประโยชน์ และสมานัตตตา การทำคนเสมอต้นเสมอปลาย ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์ และสิ่งแวดลอม)^{๓๘} และบุญกิริยาวัตถุ ๓ (ที่ตั้งแห่งการทำบุญ, หลักการทำความคิด ๓ ประการ คือ ทาน ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ ศีล ทำบุญด้วยการรักษาศีล ภาวนา ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ ผูกอบรมจิตใจ)^{๔๐}

นอกจากหลักคำสอนดังกล่าวมา พุทธจริยศาสตร์เดรวาพระคัมภีระยังมีคำสอนพื้นฐานเพื่อความร่วมกันอย่างปกติสุข หรืออาจเรียกว่า เป็นจริยธรรมพื้นฐานในทางพุทธศาสนาได้ นั่นคือศีล ๕ ซึ่งมีเนื้อหาโดยสังเขป ดังนี้^{๔๑}

๑. เว้นจากการทำลายชีวิต กล่าวคือ ความประพฤดิหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านชีวิตร่างกาย

๒. เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ กล่าวคือ ไม่ลักขโมย โดยประพฤดิหรือดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านทรัพย์สินและกรรมสิทธิ์

๓. เว้นจากการประพฤดิผิดในกาม กล่าวคือ การดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านคู่ครอง การไม่นอกใจคู่ครองของตน

๔. เว้นจากการพูดเท็จ กล่าวคือ การดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจาเท็จ โทหกหลอกลวงตครอนประโยชน์หรือแก้งทำลายผู้อื่น

๕. เว้นจากการดื่มสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท กล่าวคือ ไม่เสพของมีนเมาทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็เหล้า บุหรี่ ยาม้า กัญชา เฮโรอิน โดยมีความประพฤดิหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากความประมาทพลาดปลั่งคือเป็นอยู่ด้วยสติมันเอง

เบญจศีลนี้มีข้อที่ควรสังเกต คือ ข้อ (๑) ถึง (๔) จะมีการล่วงละเมิดต่อเมื่ออยู่กัผู้อื่น ส่วน (๕) แม้อู่ผู้เดียวก็ละเมิดได้ และทั้ง ๕ ข้อนี้เมื่อมีการล่วงละเมิดย่อมสร้างวามเดือดร้อนเสียหายให้แก่ทั้งตนเองและบุคคลอื่น นอกเหนือจากเบญจศีลที่กล่าวมา ปราชญ์ทางพุทธศาสนาในยุคหลังพุทธกาล ได้นำเอาธรรมบางข้อที่เข้าคู่กันกับศีล ๕ มาจัดวางเป็นหมวดขึ้น สำหรับแนะนำให้

^{๓๘} ที่. ปา. ๑๑/๒๑๑/๑๓๒; ๓๑๓/๒๐๖; อจ. จตุกก. ๒๑/๓๒/๓๗-๘. ฉบับ มหาจุฬา-เตปิฎก ๒๕๐๐.

^{๔๐} อจ. อัญญก. ๒๓/๓๖/๑๕๘-๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

^{๔๑} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๗๑-๔/๑๕๒-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

คฤหัสถ์ปฏิบัติคู่กันไปกับ เบญจศีล โดยเรียกชื่อว่า เบญจธรรม (ธรรม ๕ ประการ) หรือ เบญจกัลยาณธรรม ผู้ที่ปฏิบัติธรรมหมวดนี้จะสนับสนุนให้การปฏิบัติตาม ศีล ๕ ได้ผลดียิ่งขึ้น เนื้อหาของเบญจธรรมเรียงตามลำดับให้เข้ากับเบญจศีล คือ

๑. เมตตาและ กรุณา หมายถึง มีความสงสารผู้มีความทุกข์และพยายามช่วยเหลือให้พ้นจากทุกข์นั้น
๒. สัมมาอาชีวะ หมายถึง การประกอบอาชีพที่สุจริตไม่ผิดศีลธรรม
๓. กามสังวร หมายถึง การรู้จักยับยั้งควบคุมคนในทางกามารมณ์หรือเรื่องรักใคร่ไม่ให้ผิดศีลธรรม บางท่านใช้ธรรมข้อ สทวารสันโดษ คือ ความยินดีด้วยคู่ครองของตน
๔. ถังจະ หมายถึง การพูดคำสัตย์จริง
๕. สติสัมปชัญญะ หมายถึง การมีความระลึกรู้เท่าทันปัจจุบัน หรือรู้ตัวทั่วพร้อมในทุกขณะการกระทำทั้งทางกาย วาจา ใจ

สำหรับเบญจศีลกับเบญจธรรมที่นำเสนอมานี้ ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นเรื่องเดียวกันแต่มีจุดเน้นที่ต่างกัน เบญจศีลเน้นที่เจตนาจวน อาจเรียกได้ว่า เป็นจริยธรรมพื้นฐานในเชิงลบ ส่วนเบญจธรรมเน้นที่ภาวะธรรมนั้นว่าเป็นสิ่งที่บุคคลต้องมีและลงมือปฏิบัติ อาจเรียกได้ว่า เป็นจริยธรรมพื้นฐานในเชิงบวก อนึ่ง หลักธรรม คือ สาราณียธรรม ๖ แปลว่า ธรรมที่ช่วยให้ระลึกถึงกันและกัน หมายถึง ธรรมที่เป็นหลักในการสร้างความสามัคคีของหมู่คณะและสังคมให้เจริญรุ่งเรือง ก็นับว่ามีเนื้อหาที่สอนให้แผ่แผ่แก่สังคมโดยแท้ กล่าวโดยสังเขปแล้ว มีดังนี้^{๔๒}

๑. เมตตากายกรรม ได้แก่ การมีความเอื้อเฟื้อต่อสมาชิกในหมู่คณะเดียวกัน นับตั้งแต่ภายในครอบครัว สังคม และเพื่อนร่วมชาติ ตลอดจนเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น ด้วยการอนุเคราะห์ช่วยเหลือคนที่อ่อนแอกว่า ไม่เห็นแก่ตัวหรือเอาตัวรอดแต่ผู้เดียว
๒. เมตตาวจีระม ได้แก่ การพูดจาต่อกันด้วยความสุภาพ ไม่พูดก่อนขอคินินทา เมื่อมีปัญหาขัดแย้งกันก็พูดจาดกลงกันด้วยเหตุผล
๓. เมตตามโนกรรม ได้แก่ การคิดดีปรารถนาดีต่อกัน ไม่มองผู้อื่นในแง่ร้าย ไม่คิดทำร้ายซึ่งกันและกัน ใจดีช่วยเหลือหมู่คณะได้ดี เสียใจด้วยเมื่อเขาประสบความเดือดร้อนเสียหาย
๔. สาธารณโภคี ได้แก่ การแบ่งปันสิ่งของให้แก่กันและกัน โดยเฉพาะแก่สมาชิกในหมู่คณะเดียวกันที่มีความอึดอัดขัดสน และไม่ทำลายทรัพย์สินซึ่งเป็นสาธารณประโยชน์
๕. สีสสามัญญตา ได้แก่ มีความประพฤติสุจริตดีงาม มีระเบียบวินัยเสมอเหมือนสมาชิก

^{๔๒} ที. ปา. ๑๑/๓๒๔/๒๑๖. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

ในหมู่คณะ รวมทั้งมีอาชีพะที่สุจริตด้วย

๖. ทิฏฐิสามัญญตา ได้แก่ มีความเห็นชอบร่วมกัน เมื่อเกิดปัญหาใด ๆ ก็หาทางแก้ไข โดยร่วมกันคิดและตัดสินใจร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างเห็นว่าตัวเองถูก

เท่าที่กล่าวมาในเรื่องนี้ เพื่อชี้ให้เห็นว่า พุทธจริยศาสตร์เดรวาทระดับโลกิยะนั้น เป็นหลักคำสอนพื้นฐานเพื่อความผาสุกของชาวโลก เพราะเนื้อหาคำสอนเน้นไปที่การแสวงหาประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น เช่น สอนให้ขยันประกอบสัมมาอาชีพ สร้างฐานะทางเศรษฐกิจ จนกระทั่งสามารถพึ่งตนเองได้ และชวนขวยกิจธุระเพื่อคนอื่น หรือบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม ตามโอกาสหรือความสามารถที่จะอำนวยให้ ซึ่งจะทำให้สังคมร่มเย็นเป็นสุข และสมาชิกในสังคมนั้นก็จะได้มีโอกาสพัฒนาพัฒนาตน เพื่อให้ก้าวสูงขึ้นไปสู่ความดีหรือได้รับประโยชน์ขั้นสูงขึ้นไปอีก กล่าวคือ คำสอนในระดับโลกิยะนี้ เป็นพื้นฐานเพื่อเตรียมจิตใจให้พร้อมพอที่จะพัฒนาตนเองไปสู่การปฏิบัติธรรมในขั้นสูงขึ้นไปทีเรียกว่า โลกุตตรธรรม

๓.๓ พุทธจริยศาสตร์เดรวาทระดับโลกุตตระ

ในตอนที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้นำเสนอพุทธจริยศาสตร์เดรวาทระดับโลกิยะมาบ้างแล้ว โดยได้ยกเอาโลกิยธรรมมาแสดงให้เห็นพอเป็นตัวอย่าง ทั้งนี้เพราะโลกิยธรรมนั้นมีจำนวนมากมาย แต่โลกุตตรธรรม ซึ่งเป็นธรรมอันยอดเยี่ยมของโลก หรือธรรมที่พื้นวิสัยของชาวโลกทั่วไปนั้น มีอยู่เพียง ๘ ประการ คือ มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑ ธรรมอื่นใดที่ไม่ใช่ ๘ ประการนี้ จัดเป็นโลกิยธรรมทั้งหมด เนื้อหาของโลกุตตรธรรมนี้ ได้นำเสนอไว้บ้างแล้วในข้อ ๓.๑.๒ ว่าด้วยอุคมคติของชีวิต จึงขออธิบายถึงอีกแต่โดยย่อ ดังนี้

มรรค ได้แก่ ทางอันให้ถึงความเป็นอริยบุคคลแต่ละขั้น หรือญาณที่ทำให้ละสังโยชน์ได้ขาด มี ๔ ขั้น เรียงจากต่ำไปหาสูงมีดังต่อไปนี้

๑. โสคาปัตติมรรค คือ มรรคอันให้ถึงความเป็นพระโสคาบัน ละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส

๒. สกทาคามิมรรค คือ มรรคอันให้ถึงความเป็นพระสกทาคามี ละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อข้างต้น กับทำราคะ โทสะ และโมหะให้เบาบางลง

๓. อนาคามิมรรค คือ มรรคอันให้ถึงความเป็นพระอนาคามี ละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ทั้ง ๕ ประการ

๔. อรหัตตมรรค คือ มรรคอันให้ถึงความเป็นพระอรหันต์ ละสังโยชน์ได้หมดทั้ง ๑๐

ผล ได้แก่ วิชาที่เกิดสืบเนื่องจากการละกิเลสได้ด้วยมรรค ที่เป็นผลเกิดเองในเมื่อกิเลส
สิ้นไปด้วยอำนาจมรรคนั้น ๆ มี ๔ คือ

๑. โสคาปัตติผล   ผลอันพระโสคาบันพึงเสวย
๒. สกทาคามีผล   ผลอันพระสกทาคามีพึงเสวย
๓. อนาคามีผล   ผลอันพระอนาคามีพึงเสวย
๔. อรหัตตผล   ผลอันพระอรหัตต์พึงเสวย

นิพพาน ในที่นี้หมายถึง อนุปาติเสสนิพพาน คือ การดับกิเลสโดยไม่มีเบญจขันธ์เหลือ
อยู่ ได้แก่ พระอรหัตต์ที่สิ้นชีวิตลง

จะเห็นได้ว่า พุทธจริยศาสตร์ระดับโลกุตตระนี้ เป็นหลักคำสอนชั้นสูงเมื่อกระแสจิตก้าว
เข้าสู่โสคาปัตติมรรคและปฏิบัติมีบุญบารมีและความเพียรถึงพร้อม ย่อมได้รับโสคาปัตติผล สำเร็จ
เป็นโสคาบันบุคคลหรือพระโสคาบัน ซึ่งเป็นพระอริยบุคคลขั้นแรก ขั้นสูงขึ้นไปตามลำดับ คือ
พระสกทาคามี พระอนาคามี และขั้นสูงสุด คือ พระอรหัตต์ ซึ่งเป็นบุคคลในอุดมคติของพุทธ-
ศาสนา เพราะเป็นผู้ที่ได้รับบรรลุประโยชน์อย่างยิ่ง คือ นิพพาน และได้บำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้
อื่นอย่างแท้จริง จริงอยู่แม้ว่า ในระดับโลกุตตระนี้จะเน้นที่การแสวงหาประโยชน์แก่ตนเอง เช่น
การมุ่งปฏิบัติธรรมเพื่อให้ได้รับบรรลุผลขั้นต่าง ๆ นั้น แต่ในระหว่างการปฏิบัติเพื่อขัดเกลาตนเองท่านก็
สามารถช่วยเหลือคนอื่นไปด้วย ยิ่งเมื่อท่านได้รับบรรลุประโยชน์ตน คือ สำเร็จเป็นพระอรหัตต์แล้ว
เวลาส่วนมากจะใช้ไปในการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่น ดังจะเห็นได้จากพระพุทธรจิวาตร และวัตร
ปฏิบัติของพระอรหัตต์ทั้งหลาย

พุทธจริยศาสตร์เดรวาททั้ง ๒ ระดับ ตามที่ได้นำเสนอมานี้ เป็นหลักคำสอนที่เอื้อต่อ
การบรรลุอรรณะหรือประโยชน์ทั้งสามขั้น คือ ขั้นต้น เป็นประโยชน์เกี่ยวกับปัจจัยในการดำรงชีพ
ซึ่งจะบรรลุได้ด้วยการปฏิบัติตามทิฐุธรรมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ขั้นสูง ได้แก่ ความมีจิตใจเจริญอก
งามด้วยคุณธรรมความดี ทำให้ชีวิตนี้มีค่าและเป็นหลักประกันชีวิตในภพหน้า ซึ่งจะสำเร็จได้ด้วย
ธรรม ๔ ประการ คือ ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา ความถึงพร้อมด้วยศีล ความถึงพร้อมด้วยการ
บริจาค และความถึงพร้อมด้วยปัญญา เรียกว่า สัมปรายิกัตถสังวัตตนิกธรรม (ธรรมที่เป็นไปเพื่อ
ประโยชน์เบื้องต้น) และขั้นสูงสุดหรือประโยชน์อย่างยิ่ง (ปรมาตถประโยชน์) ได้แก่ นิพพาน ซึ่ง
จะบรรลุได้โดยการปฏิบัติตามมรรคมือองค์ ๘ และคำสอนในระดับโลกุตตระ ทั้งนี้ผู้ปรารถนาจะได้
ประโยชน์ดังกล่าวมาจะต้องลงมือปฏิบัติเอง จึงจะได้รับบรรลุผลสมความปรารถนา นอกจากนี้ พุทธ-
จริยศาสตร์ทั้ง ๒ ระดับนี้ ยังเอื้อต่อการบรรลุประโยชน์ตน และการบำเพ็ญประโยชน์ให้ผู้อื่นด้วย
ทั้งนี้เพราะประโยชน์สามขั้นข้างต้น จัดแบ่งใหม่ได้อีก ดังนี้

๑. อัดตัดละ ประโยชน์ตน จำแนกได้เป็น ๓ ระดับ คือ ประโยชน์ขั้นต้น ประโยชน์ขั้นสูง และประโยชน์อย่างยิ่ง

๒. ปรัดละ ประโยชน์ผู้อื่น จำแนกได้เป็น ๓ ระดับ ดังเช่นประโยชน์ตนนั้น

๓. อุภยัตละ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือจุดหมายร่วมกัน ได้แก่ประโยชน์หรือจุดหมายทุกอย่างที่เกื้อกูลแก่การบำเพ็ญและการบรรลุประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่น ในระดับทั้งสามที่กล่าวมาแล้ว

กล่าวโดยสรุป ระบบพุทธจริยศาสตร์นั้นมีรากฐานมาจากการตรัสรู้หรือริยสังขธรรมของพระพุทธเจ้า ซึ่งธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสรู้นี้มีรากฐานมาจากธรรมชาติหรือเป็นความจริงเช่นนั้นตามธรรมชาติอยู่แล้ว พระองค์ทรงรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งอันเป็นธรรมค้ำถัดกล่าวมา จึงทรงมีพระกรุณาคุณสั่งสอนเวไนยสัตว์โดยไม่เลือกชั้นวรรณะ เพื่อให้เกิดปัญญาารู้เห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง อันจะทำให้ปล่อยวางและหลุดพ้นจากความทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง คำสั่งสอนของพระองค์เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ศีลธรรม ซึ่งเป็นคำสอนที่ชี้ให้เห็นว่าสิ่งใดควรควรเว้น สิ่งใดควรกระทำ สิ่งใดเป็นบุญ สิ่งใดเป็นบาป จุดมุ่งหมายในการสอนศีลธรรมดังกล่าวมามีหลายระดับที่เรียกว่า อรรณะหรือประโยชน์ ๓ นั้นเอง พระองค์มิได้ทรงบังคับให้ทุกคนบรรลุปรมัตถประโยชน์ เพียงแต่ทรงบอกว่า บัณฑิตผู้ฉลาดจะไม่หยุดหรือพอใจแก่ประโยชน์ขั้นต่ำ ต้องพัฒนาตนให้ก้าวขึ้นไปสู่ประโยชน์ขั้นสูงและประโยชน์อย่างยิ่ง และในการบำเพ็ญเพียรเพื่อให้ตนได้บรรลุประโยชน์ขั้นต่าง ๆ นั้น พระองค์ทรงสอนให้แสวงหาโดยชอบธรรม ไม่ดำเนินการใด ๆ อันจะนำมาซึ่งความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น และเมื่อเราได้บรรลุประโยชน์ตนไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ในระดับใด ก็ทรงสอนให้เสียสละแบ่งปันหรือให้โอกาสแก่ผู้อื่นเพื่อบรรลุประโยชน์เช่นนั้นด้วย ดังจะเห็นได้จากคำสอนในพุทธจริยศาสตร์ระดับโลกียะและโลกุตระที่กล่าวมา และที่จะนำเสนอต่อไปในการตอบปัญหาที่ว่า พุทธจริยศาสตร์เดรวาทเป็นอณินิยมหรือไม่? ซึ่งผู้วิจัย จะได้นำเสนอในบทต่อไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย